

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

RESEARCH OF THE INSURANCE SYSTEM BASED ON A SYSTEMATIC APPROACH

Розглянуто окремі підходи щодо визначення поняття страхова система. Запропоновано визначення страхової системи на основі методології системного аналізу та синтезу. Розглянуто теоретичні основи класифікації систем, вибір яких базується на цілях і задачах дослідження. Розглянуто принципів проблеми структуризації систем. Визначено складові системного підходу, а саме: структурний і функціональний аналіз. Виходячи з методологічних основ системного підходу страхова система визначена як система. Наведено аргументи такого висновку. Дано визначення страхової системи як великої, складної, ієрархічної, динамічної, керованої і цілеспрямованої системи. Зазначено, що за способом взаємодії із зовнішнім середовищем страхова система є відкритою, яка функціонує в умовах невизначеності. Зазначено, що вона є підсистемою систем більш високого порядку: фінансово-кредитної (остання утворює фінансовий сектор економіки в цілому). Графічно наведено схема взаємодії страхової компанії з системами різних рівнів. У висновках на основі запропонованого методологічного підходу запропоновано визначення страхової системи.

Ключові слова: страхова система, системний підхід, економічна система, страхова компанія, структурний і функціональний аналіз, дерево цілей.

Separate approaches to defining the concept of an insurance system are considered. The definition of the insurance system based on the methodology of system analysis and synthesis is proposed. The theoretical basis of the classification of systems, the choice of which is based on the goals and objectives of the research, is considered. The fundamental problems of system structuring are considered. The components of the system approach are defined, namely: structural and functional analysis. Their essence is briefly described for a general description and characteristics of the insurance system. The considered tool of the components of the system approach is the goal tree, which is designed to solve a number of goals. The main purpose of the goal tree is the decomposition of goals and their grouping by purpose in order to determine the vectors of influence on the insurance system. The organizational structure and management structure are defined. The principle of system hierarchy is analyzed. Based on the methodological foundations of the system approach, the insurance system is defined as a system. Arguments for such a conclusion are given, which are that the insurance system is subject to the main economic laws (demand and supply, is oriented towards achieving some economic result, depending on the conditions of the competitive environment, unlike other economic objects, its activity is specific and connected (through the insurance company) with the receipt and transformation of funds, as well as the corresponding ratio of insurance tariffs and insurance payments as a result of the implementation of an insurance service or guarantee leads to the formation of income, due to which the insurance system can be identified as an association that performs certain communications, being an open system, the insurance system interacts with more high-order systems, and its functioning is directly related to the functioning of each of them. The insurance system is defined as a large, complex, hierarchical, dynamic, controlled and purposeful system. Which in terms of interaction with the external environment is an open system that functions in conditions of uncertainty. It is noted that it is a subsystem of systems of a higher order: financial and credit (the latter forms the financial sector of the economy as a whole). The scheme of interaction of the insurance company with the systems of different levels is shown graphically. In the conclusions based on the proposed methodological approach, a definition of the insurance system is proposed.

Key words: insurance system, systemic approach, economic system, insurance company, structural and functional analysis, goal tree.

УДК 336.02.316

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.82-17>

Юдіна С.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний
університет

Філін Ю.А.

магістр,
Дніпровський державний технічний
університет

Yudina Svetlana

Dnipro State Technical University

Filin Yulia

Dniprovsk State Technical University

Постановка проблеми. Основна мета страхування полягає у забезпеченні безперервності процесу суспільного відтворення через продаж специфічної фінансової послуги (страхової гарантії), що здійснює матеріальну компенсацію шкоди (збитку), яка заподія майновим інтересам страховальників у результаті настання подій, що називаються страховими випадками [1; 2]. В економічній літературі термін «страхова система» трактується в різних аспектах. Для подальшого ефективного розвитку страхування в країні необхідне чітке визначення термінів та понять та розробка дієвих інструментів їх регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями страхової системи займалися відомі фахівці, а саме: О.І. Барановський [3], Н.М. Внукова [4], В.Д. Базилевич [5], О.О. Гаманкова [6],

О.Д. Заруба [7; 8], М.С. Клапків [9; 10], В.В. Корнеєв [11], С.С. Осадець [12], В.Й. Плиса [13], М.В. Мних [14], Т.А. Ротова, Л.С. Руденко [15], Н.П. Докторова [16], О.Д. Вовчак [17], Я.П. Шумелда [18; 19] та інші. Які достатньо уваги приділяли з'ясуванню понять у страховій справі. В той же час залишається недостатньо дослідженими підходи до визначення терміну страхової компанії як елементу страхової системи. Та й сам термін страхова система не має загальноприйнятого визначення. Який часто підмінюється поняттям страхового ринку.

Постановка завдання. Тому метою статті є подальший розвиток підходів щодо визначення елементів страхової системи, та місця й ролі страхової компанії в ній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з методологічних основ дослідження різних

економічних систем в тому числі й страхової є системний підхід. Його основна проблематика включає наступні аспекти: визначення поняття системи і ідентифікація об'єктів як систем; методологічні аспекти класифікації систем; аналіз їх функцій в системних дослідженнях.

Як правило, під терміном «система» розуміється ціле, складене з частин, з'єднання. При цьому передбачається, що можна провести межу (або у просторі носіїв цієї системи, або у просторі функцій), яка забезпечить розділення властивостей виділеної системи і зовнішнього середовища. В результаті система визначається як сукупність взаємопов'язаних об'єктів, виділених з довкілля або за просторовою, або за функціональною ознакою.

В той же час, можна зазначити, що завдання єдиного стандартизованого визначення системи до теперішнього часу нерозв'язне на строгому формальному рівні [20].

Деякі автори запропонували логіку ідентифікації систем, що базується на тому, що будь яка найбільша загальна сукупність об'єктів, що володіє якою-небудь властивістю впорядкування або, якщо для якихось об'єктів можна виявити деякі загальні елементи і зв'язки, і якщо вони формують множину при заданому способі зв'язку, і ця множина може трансформуватися в об'єднання, то таке об'єднання об'єктів, що можуть мати структурні характеристики, і є системою [20].

Модельний спосіб дослідження об'єктів більшою мірою схиляється до другого типу визначень системи, оскільки передбачає формалізований опис її елементів і взаємозв'язків.

Різноманітність системних об'єктів надає широкі можливості для побудови різних класифікаційних схем, вибір яких обумовлений наочною областю, цілями і задачами дослідження. У цих схемах можуть бути використані різні ознаки класифікації. Залежно від них розрізняють наступні системи [20; 21]:

- матеріально-речові і ідеальні – за ознакою походження;
- великі і малі – за ознакою масштабності і числом входних елементів;
- прості і складні – по характеру взаємозв'язків елементів (лінійність, не лінійність);
- що управляють і керовані – за ознакою підлеглості і субординації;
- ієрархічні і одно рівневі – по числу рівнів управління;
- динамічні (що розвиваються) і статичні – за ознакою мінливості;
- детерміновані і невизначені – за характером змін;
- відкриті і закриті – за типом взаємодії із зовнішнім середовищем.

Серед динамічних (що розвиваються) систем розрізняють ті, що само розвиваються і, ті, що не

мають властивості саморозвитку. Системи, що само розвиваються, можуть бути цілеспрямованими і нецілеспрямованими (залежно від наявності або відсутності необхідності досягнення однієї або групи цілей, як поставлених з зовні, так і виникаючих усередині системи [22]). Більшість штучних систем створюються для досягнення конкретних цілей і об'єктивно є цілеспрямованими. Цілеспрямовані системи, що само розвиваються, підрозділяються на одно – і багатоцільові залежно від числа критеріїв, використовуваних для характеристики їх діяльності. По видах діяльності розрізняють економічні, виробничі, технічні, соціальні, політичні і інші системи.

Принциповою проблемою є структуризація системи. Під структуризацією розуміють виділення в системі об'єктів – безліч елементів і безлічі зв'язків, а також співвідношень між ними. У цьому випадку структурою системи називається сукупність вказаних множин, певним чином об'єднаних один з одним [22].

Природно, що залежно від завдання дослідження у рамках однієї і тієї ж системи структуризація може бути проведена по-різному. Більше того, є значне число систем, для яких просторові межі не є істотною (характерною) ознакою.

Двома складовими частинами системного підходу (аналізу та синтезу) є структурний і функціональний аналіз. Структурний аналіз припускає опис структури системи на основі її функціональних характеристик: при цьому головна увага приділяється аналізу елементів структури і впливу наявних взаємозв'язків на організацію системи в цілому.

Функціональний же аналіз застосовується виключно до її елементів. У основі функціонального аналізу (визначення функцій системи при заданій її структурі) лежить розгляд усієї системи як єдиного елементу, при цьому не беруться до уваги її внутрішня будова і між елементні зв'язки. Функції системи в даному випадку визначаються на основі її взаємозв'язків з іншими системами (зовнішніми по відношенню до даної).

Структурні і функціональні описи, взаємно доповнюючи один одного, складають загальний опис системи. Проблема розподілу ресурсів в економічній системі з урахуванням численних зовнішніх і внутрішніх обмежень призводить до необхідності порівняльного аналізу цілей по мірі їх пріоритету і обліку взаємної ув'язки їх сукупності. Відомим інструментом такого аналізу є дерево цілей [22]. Воно є впорядкованим графічним зображенням комплексу цілей досліджуваної системи у вигляді спрямованого графа, в якому базовими точками (вершинами) є завдання, сполучені дугами. Як правило, більші цілі розташовані на верхніх рівнях дерева, а менш великі (під цілі) – на нижніх.

Дерево цілей виконує одночасно декілька функцій. Воно дозволяє: виявити головну мету;

провести декомпозицію головної мети на систему впорядковано пов'язаних під цілей; зафіксувати послідовність досягнення цілей; визначити можливість агрегації і паралельного досягнення декількох цілей. Кожній виявленій меті може відповідати одна або декілька функцій системи, що забезпечують її досягнення. При цьому одна і та ж функція може сприяти або перешкоджати досягненню декількох різних цілей. Таким чином, конкретній сукупності цілей (і під цілей) можна поставити у відповідність однозначну сукупність функцій (і під множин функцій), цілей, що призводять до досягнення. Визначення останніх дозволяє упорядкувати сукупність функцій, що реалізуються системою, згрупувати їх за цільовим призначенням і визначити вектори впливу функцій на цілі. Окрім сказаного вище, за допомогою аналізу цілей можна виявити і закономірності побудови організаційної структури і структури управління системою.

Під організаційною структурою розуміють ділення частин системи на відокремлені організаційні одиниці, або елементи (департаменти, управління, відділення, служби, відділи, підрозділи, групи, філії і т.п.). В якості зв'язків в такій структурі можуть виступати стосунки приналежності однієї структурної одиниці до іншої і організаційно оформлені канали обміну інформацією. Загальна ефективність роботи системи значною мірою залежить від того, наскільки прийнята організаційна структура відповідає функціональній структурі [22].

Під структурою управління розуміють сукупність суб'єктів і об'єктів управління (елементів) і зв'язки, що визначають їх взаємодію (види управління, директиви і інші вказівки, форми звітності тощо). У разі розподілу елементів структури управління по ряду рівнів управління виникає деяка ієрархія і структура носить найменування ієрархічної [22]. Властивість ієрархічності забезпечується як тим, що безліч показників, що характеризують діяльність, не перетинаються, так і тим, що підлеглість має транзитивний характер: в структурі підлеглості «головний офіс – управління – відділ» елемент «відділ» підпорядкований не лише елементу «управління», але і елементу «головний офіс». В складних ієрархічних системах можливі ситуації, коли елемент, підлеглий іншому елементу за однією ознакою, може виявитися домінуючим над цим же елементом за іншою ознакою. Наприклад, елемент «відділ охорони» підпорядкований елементу «директор» за ознаками штатного розпису і загальній субординації, тоді як перший елемент домінує над другим за ознакою «забезпечення безпеки» і диктує ті правила поведінки, що відповідають цій ознаці.

Розглянемо вище викладені принципи системного підходу і класифікації систем стосовно дослі-

дження страхової системи та діяльності страхової компанії як елемента цієї системи. Виходячи з вище викладеного страхова система може бути визначена як система виходячи з таких міркувань.

По-перше, вона відноситься до економічної сфери діяльності, яка підпадає під дію основних економічних законів: діяльність визначається законами попиту і пропозиції, орієнтована на досягнення деякого економічного результату, залежного від умов конкурентного середовища.

По-друге, на відміну від інших економічних об'єктів її діяльність специфічна і пов'язана (через страхову компанію) з отриманням і трансформацією грошових коштів – страхових внесків – як безліч елементів цієї системи. Трансформація деякої підмножини цих елементів (страхових внесків) в іншу підмножину (інвестиції) і визначає характер трансформаційних зв'язків між ними.

По-третє, подальша конкретизація між елементних зв'язків виду «отримані грошові кошти – створені грошові кошти – відшкодовані грошові кошти» дозволяє ідентифікувати їх на основі ознаки отримання маржі (яка залежить від співвідношення страхових тарифів і страхових виплат) в результаті реалізації страхової послуги або гарантії. В силу цього страхова система може бути ідентифікована як об'єднання, що здійснює розглянутий спосіб зв'язків.

По-четверте, введення структурних характеристик по формах та видах страхування, об'ємах, термінах і резервах грошових коштів страхових компаній визначає даний об'єкт як систему (що акумулює і трансформує різні види грошових ресурсів). Будучи відкритою системою, страхова система взаємодіє з системами більше за високого порядку, і її функціонування безпосередньо пов'язане з функціонуванням кожної з них. Найбільш тісна залежність спостерігається між діяльністю кожною окремо взятою страховою компанією і суб'єктами ринку (юридичними і фізичними особами) та державою.

Таким чином, страхова система є великою, складною, ієрархічною, динамічною, керованою і цілеспрямованою системою. За способом взаємодії із зовнішнім середовищем вона є відкритою системою, що функціонує в умовах невизначеності. В той же час, вона є підсистемою систем більш високого порядку: фінансово-кредитної (остання утворює фінансовий сектор економіки в цілому).

На рис. 1 наведено схему взаємодії страхової компанії з системами різних рівнів

Також треба зазначити, що необхідно, щоб між фінансовим і реальним секторами економіки дотримувалася раціональна пропорція: розвиток фінансового сектора, в тому числі, страхової системи повинен відповідати і підкріплюватися розвитком реального сектора економіки.

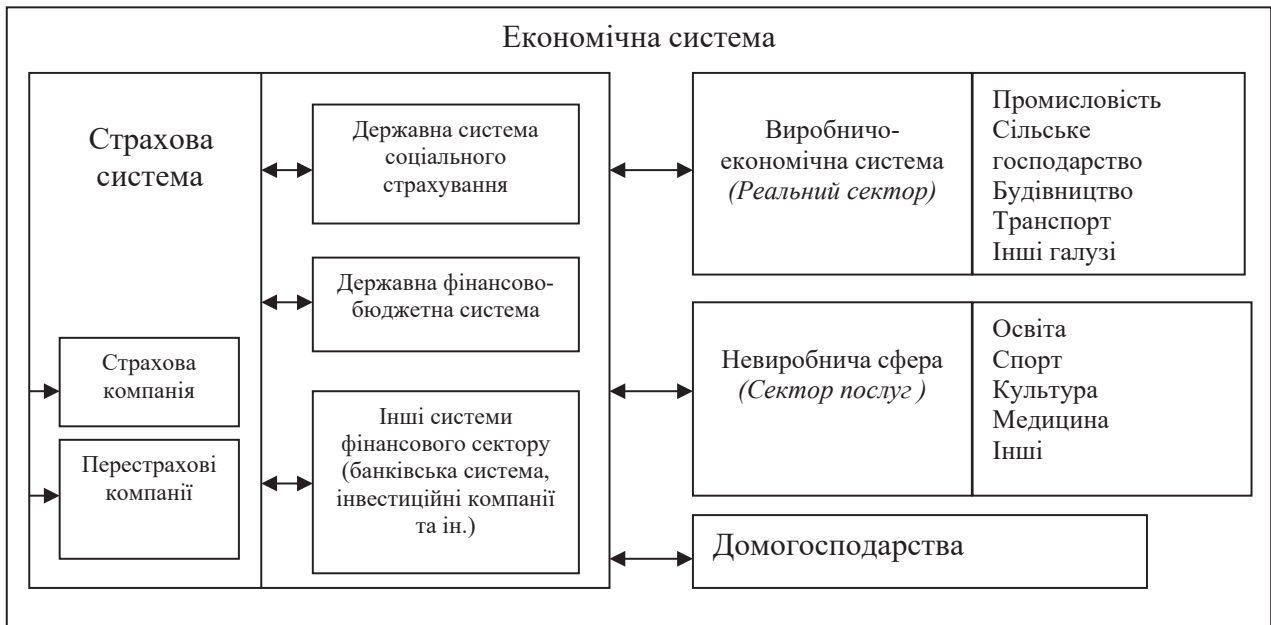

Рис. 1. Схема взаємодії страхової компанії з системами різних рівнів

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на підставі вищенаведеного, під страховою системою пропонується розуміти сукупність страхових компаній, юридичних і фізичних осіб, а також державу, що знаходяться у взаємодії із приводу перерозподільних відносин, обумовлених формуванням страхового фонду і його використанням у разі настання імовірнісної події, що спричинила втрату, ушкодження або (і) погіршення властивостей конкретного застрахованого об'єкта або події пов'язаної з життєзабезпеченням або функціонуванням застрахованого суб'єкта.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова М.М. Страхування : навч.-метод. посіб. Київ : ЦУЛ, 2002. 208 с.
2. Серкова П.П. Український страховий ринок – реальний та не дуже. Фондовий ринок: Укр.: Українська Академія наук Нац. Прогресу. Інститут стратегічних досліджень економіки та розвитку. 2005. № 24. С. 26–31.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення) : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
4. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування. Кредитно-модульний курс : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 412 с.
5. Базилевич В.Д. Страхова справа. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2002. 203 с.
6. Гаманкова О.О. Фінанси страхових організацій : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2007. 328 с.
7. Заруба О.Д. Страхова справа : підручник. Київ : Товариство «Знання», КОО, 1998. 321 с.
8. Заруба О.Д. Основи страхування : посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1995. 180 с.

9. Клапків М.С., Клапків Ю.М. Витоки національного страхового ринку України : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 275 с.
10. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 571 с.
11. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія: Основа, 2007. 192 с.
12. Осадець С.С. Страхування : підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. Київ : КНЕУ, 1998. 528 с.
13. Плиса В.Й. Страхування : навч. посібник. Київ : Каравела, 2006. 392 с.
14. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : підручник. Київ : Знання України, 2006. 248 с.
15. Ротова Т.А. Страхування : навч. посібник. Київ : Київ нац. торг. екон. ун-т, 2001. 400 с.
16. Докторова Н.П. Механізми державного регулювання страхової діяльності України : дис.... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Н.П. Докторова, Донецьк, 2007. 188 с.
17. Вовчак О.Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 2011. 391 с.
18. Шумелда Я.П. Страхування : навч. посібник для студентів економічних спеціальностей. Тернопіль : Джура, 2004. 280 с.
19. Шумелда Я.П. Основи актуарних розрахунків : навч. посібник для студентів спеціальності «Фінанси» (спеціалізація – «Страхова справа»). Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. 160 с.
20. Борисова В.А. Страхувальні послуги : навч. посібник. Суми : Видавництво «Довкілля», 2004. 408 с.
21. Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В. Соціальне страхування. Кредитно-модульний курс : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 412 с.
22. Горбач Л.М. Страхова справа : навч. посібник. 2-ге вид., виправлене. Київ : Кондор, 2003. 252 с.

REFERENCES:

1. Aleksandrova M.M. (2002) Strakhuvannia [Insurance]. Kyiv: TsUL, 208 p. (in Ukrainian)
2. Serkova P.P. (2005) Ukrains'kyj strakhovyj rynek – real'nyj ta ne duzhe. Fondovyj rynek [The Ukrainian insurance market is real and not so real. Stock Market]. Ukrains'ka Akademiia nauk Nats. Prohresu. Instytut stratehichnykh doslidzhen' ekonomiky ta rozvytku, no. 24. pp. 26–31. (in Ukrainian)
3. Baranovskij O.I. (2004) Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizm zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (assessment methodology and provisioning mechanism)]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 759 p. (in Ukrainian)
4. Vnukova N.M., Kuzmynchuk N.V. (2009) Sotsialne strakhuvannia. Kredytno-modul'nyj kurs [Social Insurance. Credit-module course]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 412 p. (in Ukrainian)
5. Bazylevych V.D. (2002) Strakhova sprava [Insurance case]. Kyiv: Znannia, 203 p. (in Ukrainian)
6. Hamankova O.O. (2007) Finansy strakhovykh orhanizatsij [Finances of insurance organizations]. Kyiv: KNEU, 328 p. (in Ukrainian)
7. Zaruba O.D. (1998) Strakhova sprava [Insurance case]. Kyiv: Tovarystvo "Znannia", KOO, 321 p. (in Ukrainian)
8. Zaruba O.D. (1995) Osnovy strakhuvannia: posibnyk [Basics of insurance]. Kyiv: Ukrainsko-finskyj instytut menedzhmentu i biznesu, 180 p. (in Ukrainian)
9. Klapkiv M.S., Klapkiv Yu.M. (2003) Vytoky natsional'noho strakhovoho rynku Ukrainy [Origins of the national insurance market of Ukraine]. Ternopil: Kartblansh, 275 p. (in Ukrainian)
10. Klapkiv M.S. (2002) Strakhuvannia finansovykh ryzykiv [Insurance of financial risks]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 571 p. (in Ukrainian)
11. Kornieiev V.V. (2007) Finansovi poserednyky iak instytuty rozvytku [Financial intermediaries as development institutions]. Osnova, 192 p.
12. Osadets' S.S. (1998) Strakhuvannia [Insurance]: pidruchnyk / Kerivnyk avt. kol. i nauk. red. S.S. Osadets'. Kyiv: KNEU, 528 p. (in Ukrainian)
13. Plysa V.J. (2006) Strakhuvannia [Insurance]. Kyiv: Karavela, 392 p. (in Ukrainian)
14. Mnykh M.V. (2006) Strakhuvannia v Ukraini: suchasna teoriia i praktyka [Insurance in Ukraine: modern theory and practice]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 248 p. (in Ukrainian)
15. Rotova T.A. (2001) Strakhuvannia [Insurance]. Kyiv: Kyiv nats. ekon. un-t., 400 p. (in Ukrainian)
16. Doktorova N.P. (2007) Mekhanizmy derzhavnogo rehuliuвання strakhovoi diial'nosti Ukraini [Mechanisms of state regulation of insurance activity in Ukraine]: dys. ... kand. nauk z derzh. upravlinnia: 25.00.02 / N.P. Doktorova, Donets'k, 188 p. (in Ukrainian)
17. Vovchak O.D. (2011) Strakhova sprava [Insurance case]. Kyiv: Znannia, 391 p. (in Ukrainian)
18. Shumelda Ya.P. (2004) Strakhuvannia [Insurance]. Ternopil: Dzhura, 280 p. (in Ukrainian)
19. Shumelda Ya.P. (2003) Osnovy aktuarnykh rozrakhunkiv [Basics of actuarial calculations]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 160 p. (in Ukrainian)
20. Borysova V.A. (2004) Strakhovi posluhy: navch. posibnyk [Insurance services]. Sumy: Vydavnytstvo "Dovkillia", 408 p. (in Ukrainian)
21. Vnukova N.M., Kuz'mynchuk N.V. (2009) Sotsial'ne strakhuvannia. Kredytno-modul'nyj kurs [Social Insurance. Credit-module course]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 412 p. (in Ukrainian)
22. Horbach L.M. (2003) Strakhova sprava [Insurance case]. Kyiv: Kondor, 252 p. (in Ukrainian)